

AZERBAYCAN'IN ARAN KARABAĞ BÖLGESİNİN SÖZLÜ EDEBİYATINDA TOPRAK

Tamilla Aliyeva¹

Öz

Eski dönemlerden bu güne gibi ister edebiyatta, isterse onun temel taşı oluşturarak çok zengin sözlü edebiyatımızda toprakla ilgili çok ifadeler kullanılmıştır. Azerbaycan folkloru umum Türk folklorunun bir kolu olarak çok zengindir. Azerbaycan folklorunun zenginliğinin bir nedeni de onun çeşitli bölgelerinden toplanılan folklor örneklerinde farkı özellikler olmasıdır. Örneğin, Karabağ bölgesinde toplanılan folklor örnekleri Şirvan bölgesindeki örneklerden farklıdır. Ama ne kadar farklı olsa da aynı kaynaktan su içtiği için benzerlikler daha fazladır. Folklorumuzda sürekli ismi geçen doğanın annesi sayılan toprakla ilgili çok sayıda örnek vardır. Bu örnekler Azerbaycan'ın Aran Karabağ bölgesinde de rastlanmaktadır. Sözlü edebiyatın çeşitli türlerinden olan masal, halk hikâyeleri, efsane rivayet, atasözleri, fıkra, deyim, ninniler, alkışlar, beddualar veya merasimler, örf, adetler ve törenlerde toprakla ilgili çok sayıda örnek vardır. Bu makalede bunlar hakkında bilgi verilecek ve örnekler sunulacaktır. Bu örneklerin alındığı kaynaklar da eserde kendine yer bulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Aran Karabağ, Sözlü Edebiyat, Toprak, Örnekler

Giriş

Bu makalede Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinde² toprakla ilgili Halk Biliminden sohbet açacağız. Öncelikle Karabağ hakkında kısa bilgiler vereceğiz. Yani Karabağ'ın tarihine bir seyahat yapacağız. Dağlık Karabağ Küçük Kafkasya'nın Güney Doğu bölgesinde yerleşmektedir. Adından belli olduğu gibi dağlık yerdir. Yüz ölçümü 4 bin 392 km'dir. Vilayetin arazisi Kuzeyden Güneye 120 km, Doğudan Batıya 35-60 km'dir (Aliyev, 1989: 3).

Karabağ'da bir zamanlar kırktan fazla halkın sağlığına fayda veren, ilaç olarak kullanılan mineral sular çıkmaktadır. Karabağ'ın hem dağlık hem düzen gâh bölgesi vardır. Düzen gâh bölge Aran Karabağ adlanmaktadır. Bu bölgeler birbiriyle dostluk, kardeşlik şeraitinde yaşamışlar.

Karabağ'ın doğası çok zengindir. Burada daime başı karlı yüksek dağlar, gür sulu nehirler vardır. En büyük nehirler: Tarter, İncecay, Haçıncay, Gergercay, Köndelencay ve Kuruçay. (Aliyev, 1989: 3).

Ormanlarında çok kıymetli ağaçlar vardır. Onlara örnek olarak, Palıt, fıstık, göyrüş, cöke, veles, karacöhre vs. göstermek olur. Meyve ağaçlarından ceviz, elma, armut, erik, kızılıcık ağaçları, yerin altındaki madenlerde değerli filiz vardır. Mis, mermer, gil, mergeli, tebeşir yatakları dünyanın dikkatini çekmiştir. Şuşa şehrinin yakınlığında Narzan denilen karbonlu-demirli se çeşmesi dünyanın çeşitli ülkelerine satılmaktadır. Kelbecer dağlarında altın madenleri vardır. Karabağ Azerbaycan'ın en güzel ve bereketli bir bölgesi olmakla beraber aynı zamanda aynı zamanda ilk insanın burada yaşaması ile de ünlü olmuştur. Fuzuli şehrinde nadir insan meskeni olan Azılı mağarasının bulunması buna örnektir. Kür ve Araz nehirlerinin arasında yerleşen bu bölge söylemeye esas veriyor ki, bu arazi Ak deniz ve Kuzey Afrika ile

¹ Prof. Dr. Muş Alparslan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, İletişim Fakültesi Dekanı, t.aliyeva@alparslan.edu.tr,

² Aran Karabağ dediğimizde biz esasen Dağlık Karabağ'ın Fuzuli kentinin yarım saatlik mesafesinde yerleşen Beylegan kentini kast ettik. Her zaman Dağlık Karabağ'dan bura insanlar göç etmiş, Fuzuli kentinin işkal olunanda da demek olur ki, en fazla göç olan Beylegan kenti olmuştur. Biz burada hem yerli ahaliden, hem de Dağlık Karabağ'dan gelen göçkünlerden toprakla ilgili malzeme topladık.

birlikte beşeriyetin ulu ecdadının mevcut olduğu zonaya dâhil olmuştur.

Burada insan bir biososyal ve sosyal varlık gibi teşekkül bulmuştur. Azıh mağarasında insan (Azıhantrop) çok erken ateşi bulmuş, ona sahip olmuş, odu uzun süre koruyup saklamayı başarmıştır. Burada 350-400 bin yıl önce yaşamış kadının çenesi bulunmuştur. Bu olay Fransa'nın Totavel bölgesinden bulunmuş tapıntılarla aynıdır. Azıhta ayı kellesinden olan bölge vardır. Onlar kelle ayını yapmışlar, bu da sonradan oluşan dinin ilkin versiyonu da olabilir tasavvurunu uyandırmaktadır.

Onlar ayı kelleleri üzerinde işaretler koymuşlar. Bu da onu gösterir ki, uzayı, yıldızları, gök cisimlerini öğrenmek için teşebbüs göstermişler.

Tanınmış bilim insanı tarihçi Reşit Göyüşov Karabağ'ın Geçmişine Seyahat adlı eserinde bu bölgenin zengin kültürü, maddi-medeniyet abideleri olduğunu dile getirmektedir:

“Dünyada ilk insanın meskenlerden olan ve asırlar boyu sadece Azerbaycan'ın değil, bütün Kafkasların siyasi, iktisadi, kültürel hayatında önemli rol oynamış Karabağ'ın oldukça zengin bir geçmişi vardır. Asırlar boyu sömürgecilerin savaşlarına maruz kalmış Karabağ nüfuzu kendi kimliklerini koruyup saklamış, bu bölgenin çok asırlık tarihini kendinde sergileyen zengin maddi-medeniyet abideleri ortaya koymuş, onu şimdiki nesile iletmıştır. Karabağ zengin tarihi ve abideleri, halk bilimi ile dünya bilim insanlarının, özellikle Amerika, İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya ve diğer ülkelerin dikkatini üzerine çekmiştir” (Göyüşov, 1993: 3).

Azerbaycan'da Genel Olarak Halk Bilimine Bir Bakış

Azerbaycan Doğu'nun en eski kültür ülkelerinden biri sayılmaktadır. Güneşli, verimli topraklı bu ülke insanların yaşaması için elverişli idi. Arkeoloji kazıntılar da bu denilenleri onaylamaktadır. İlk insanın yaşadığı mağara da Azerbaycan'ın Karabağ bölgesindedir. Bu yerlerde yaşayan insanlar ilk olarak ateşi elde etmiş, sonra tunç aletler hazırlamış, böylece topraktan aldıkları mahsulü artırmışlar. “Bu ülkenin Güneyinde Atropaten, Kuzeyinde Albanya'da yüksek medeniyet olmuştur. Bu ülkeler o dönemde medeniyet beşiği sayılan Yunanistan ve Roma ile kültürel ilişkileri vardı.” (Veliyev 1970: 99)

Bütün halklarda olduğu gibi Azerbaycanlılar da doğanın kör tabii kuvvetlerine karşı aciz idiler. Onlar doğa üzerinde hâkim olmak isteseler de aciz idiler. Bunun sonucu onlar olaylar karşısında aciz idiler ve magiyaya-efsuna itikat, inam ortaya çıkıyordu. Doğa olaylarına etki göstermek, ananın ilk evladını dışarı çıkarır, yerden doluyu alarak dışın arasına koyar, kırır ve diyordular: Ben kestim sen de kes. Bununla doğaya emir ediyor, ona etki gösterirdiler. İnsanlar doğa olayları arasında benzerlikler arıyor, böylece, doğanın sırrını çözmeye çalışıyorlardı.

Rus halk biliminin araştırılmasında büyük emeği olan Maksim Gorki bu hakta şöyle yazmaktadır: “Kadim insanlar emeklerini hafifletmekle beraber, aynı zamanda dört ve iki ayaklı düşmana karşı silahlanırken söz ile doğanın belalarına da etki göstermek istemişler.” (Gorki 1935: 9).

Demek büyük edip insanın sözünün gücüne inanmıştır. “Bu anlamda Azerbaycan halk biliminin eski örneklerinden hesap olunan sihirli masallarda sehir düsturlarına inam güçlüdür. Böyle ki sihir ve düstur aracılığı ile insanlar müşkül meseleleri hal ediyor, Tanrılara etki gösterir, hiçbir fevkalade kuvve bu kahramanların karşısında dayanamaz (Veliyev 1970: 101).

Azerbaycan halk bilimi esatirle, efsunla, fallla başlasa da en fazla merasimler dikkati çekmektedir. Merasimler iki yere bölünür: Aile-sosyal ve Mevsim merasimleri.

Aile-sosyal merasimlerinin içinde en fazla dikkati çeken düğün ve ata-baba günü merasimleridir. Merasimlerde birkaç örneğe rast geldik. Örneğin, mezar toprağının okşanması, ölen için daim ağlayanın

sırtına bir avuç mezar toprağının dökülmesi...

Aran Karabağ'da Yaşayan Halkın Sözlü Edebiyatına Genel Bir Bakış

Karabağ Azerbaycan'da en fazla halk bilimi örnekleri olan bölgedir. Onun hem doğası, tarihi, maddi medeniyet abideleri buradaki folklorun daha da gelişmesine imkân yaratmıştır. Karabağ'da halk bilimi örneklerinin toplanması tarihi çok eskilere gedip çıkmaktadır. Bu bölgede her taşın, kayanın altında folklor örneği yatmaktadır. İnsanların konuşması baştanbaşa folklor örnekleriyle zengindir. Azerbaycan'da faaliyet gösteren Folklor Enstitüsü hayırhah ve önemli bir projeni hayata geçirmiş; Karabağ'da yaşayanların dilinden halk bilimi örnekleri toplamış, birkaç ciltte yayımlamıştır. Kitabın ön sözünde Karabağ folklorunun toplanmasının tarihinden söz açılmaktadır. Belli oluyor ki, bu işe 19.yüzyıllarda başlanılmıştır. En eski matbu organlarından olan "Tiflis Əxbar"da ve diğer gazete ve dergilerde Karabağ, onun tarihi-etnografik manzarası hakkında yazılara rast gelinmektedir. Bu malumatları 2012 yılında Azerbaycan'da Folklor Enstitüsü tarafından yayımlanan Karabağ: Folklor Da Bir Tarihtir kitabından aldık. Kitaptan öğreniriz ki, 19.yüzyıllıkta ünlü Karabağ Nameler kitaplarında da o bölgenin kültürü ve folkloru ile bağlı değerli malzeme elde etmek mümkündür.

"20.yüzyıllığın başlarında Karabağ bölgesinde folklor örnekleri daha geniş miğyasta toplanmış ve yayımlanmıştır. Ceyhun Bey Hacıbeyli'nin Karabağ'ın Diyalekti ve Folkloru kitabı Fransız dilinde Paris'te basılmış, sonralar Azerbaycan diline çevrilerek Bakıda ışık yüzü görmüştür. Bölge folklorunun toplanmasında 1923 yılında kurulmuş Azerbaycan Tatkik ve Tettebbö Cemiyeti'nin rolü olmuştur." (Karabağ: Foklor Da Bir Tarihtir 2012:3).

Kitaptan öğreniriz ki, aynı zamanda A.V. Bagrin'in editörlüğü ile Rusçaya çevrilerek 1930 yılında basılan folklor örnekleri kitabında Karabağ folkloruna da özel yer ayrılmıştır. Elimizdeki bu kitabı hazırlayanlar 1980'li yıllardan başlayarak Karadağ ahalisinin Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerine göç etmelerini göz önüne tutarak onlarla bu zor durmuşlarda görüşmüş ve kalbi Ermenilerin işkâli altında kalan vatanın folklorunu yine de gözyaşı ile bunu değerlendirmek için toplayanlara yardım etmişler. Her zaman kalbi vatan için dövünene insanlar vatanın işkâli durumu ile ilgili yeni bayatılar da ortaya koymuşlar. Bu örneklerde kackınlık, köçgünlük hayatı dile getirilmiştir:

*Kitabın Gülistandı,
Aç, oku gülistandı.
Kaçkının gözyaşından,
Bahçede gül islandı.*

Azerbaycan'ın ünlü şairi, Gazah'ta doğan, ömrünü Karabağ'da yaşayıp orada ebediyete kavuşan Molla Penah Vaki Karabağ'ın her taşının, toprağının folklorun incisi bayatıya benzetir:

*Küllü-Karabağ'ın abi hayatı
Nezmü nazik bayatıdır bayatı diyor.*

Aran Karabağ Folklorunda Toprak Konusu

Karabağ folkloru çeşitli konular ile ele alınmıştır. Bunlardan biri de toprak konusudur. Biz bunu konuyu işlerken Dağlık Karabağ'dan Aran Karabağ'a, özellikle Dağlık Karabağ'ın Fuzuli, Cebrayıl, Kubatlı bölgelerinden Beylegan şehrine gelenler ve onun yakınlığında salınmış Gayıdış, Dönüş kasabalarında meskûnlaşan Karabağlılarla buluştuk, onların söz bohçalarındaki toprak ile ilgili halk bilimi örneklerini kaleme aldık. Görüştüğümüz insanların adını, soyadını, doğum tarihini yazdık.

İster Dağlık, isterse de Aran Karabağ'da toprağa saygı, sevgi kökü iki cayarası kültürüne bağlanan Yaz, Bahar kutlamalarına, yani Nevruz, Yeni Gün kutlamalarına gedip çıkıyor. Bahar demek toprak demek.

Toprak demek ruzu demek. Bütün dünyadaki insanlar gibi Karabağlılar baharda toprakla haşır neşir olur, onu şumlayır, gübreleyir, kurumuş ağaçları kesir, tarlaya gidiyor, şum şenlikleri. Yani toprağın hazırlanması şenliklerini düzenleyirler. Toprakla ilgili, ayinler icra ediyor, Azerbaycan'ın ünlü bilim insanı Mireli Seyidov Yaz Gelir kitabında bunu ele alarak fikirlerini dünyaca ünlü yazar M.İbrahimov'un fikirlerinden örnek getirerek şöyle yazmıştır:

“Bahar gelirken Yazhanım yerin üzerine çıkıyor, toprak cana geliyor, nefes alıyor” (Seyidov 1990: 10).

Ünlü Azerbaycan yazarı Mirza İbrahimov'un bu fikrini Karabağ'ın Fuzuli kentinden olan bu gün Aran Karabağ'da yaşayan Melek Muradova şöyle dile getirmektedir: “Biz Nevruzu hasretle bekliyorduk, Bahçeye çıkar, toprağı şumlar, buğlanan, nefes alan toprağı avuçlayıp öper, başımızın üzerine koyardık.”

Azerbaycan'ın ünlü bilim insanı A.Nebiyev'in İlahır Çarşamba kitabında (Nebiyev 1992: 42) toprakla ilgili efsaneyi Aran Karabağ'ın Beylegan kentinin Daşburun kasabasında Naile Kahramanova'dan duyduk. Naile Hanım şöyle dedi: “Nenemden duymuştum ki, kışta toprak uyur, artık insanların yiyecekleri bitmek üzere. O zaman Su, Ateş, Külek toplaşır Toprak Hatunun yanına gidiyorlar. Onu uyandırıp derler: İnsanlar açtır, kıtlık çekiyorlar. Kalk, onlara yardım et. Toprak Hatun der: İnsanları felakete salan kendisi felakete düşer. Kalkar, arkadaşları Su, Ateş, Külek ve Toprakla ele ele tutuşup insanlara yardıma koşarlar.

Ve toprak hakkında şöyle atasözleri söyledik: Toprak der; döv beni, doyurum seni; Toprak der; öldür beni, diriltim seni; Toprağın karası yüz ağardır.

Folklorun eski türlerinden biri de mitler, efsane ve rivayetlerdir. Karabağ'dan toplanmış rivayetlerden biri de insanın yaratılışı ile bağlıdır. Bu rivayette şöyle denilmiştir ”Bizim ecdadımız Âdem Atadır. Onu topraktan düzeltmişler” (Karabağ: Folklor da Bir Tarihtir 2012; 15)

Karabağ: “Folklor da Bir Tarihtir” kitabında İnsanın yaratılışı konusundaki efsane bir farklı versiyonda dikkati çekmektedir. “Allah insan yaratmak istiyormuş. Melekleri gönderir ki yeren toprak getirsin. Âmâ toprak çığlık yapar. Melekler toprağı götüre bilmiyorlar. Sonda Allah Azrail'i gönderir. Azrail gedmek istemiyor. Allah diyor git. Toprak Azrail'in toprak götürmesine razı olmuyor. Hep aynı sözü tekrar ediyor: Ben canlıyım bana dokunma, yaralama beni. Sonda Azrail diyor: Senden aldığım sana geri dönecek. O zaman toprak Azrail'e toprak veriyor.

Demek insan topraktan yaranıp sonda yine toprağa gidecek, toprak olacak...(Karabağ: Folklor da Bir Tarihtir 2012: 3)

Karabağ: Folklor da Bir Tarihtir kitabının 2. cildinde insanın yaranışı ve toprakla ilgili bir başka versiyon da vardır. Burada Allah dört meleğine Azrayıl, Mikayıl, Cebrayıl ve İsrafil'e der ki, gidin dünyanın dört tarafından toprak getirin. Allah İsrafil'le Mikayıl'a toprağın ihtiyarı veriyor. Onlar toprağı şumlar, eker, biçerlermiş, (Karabağ: Folklor da Bir Tarihtir 2012: 10-11)

Karabağ'da insanın topraktan oluşması rivayeti ünlü bilim insanı K.Veliyev'in araştırmalarında da vardır: “Tanrıca Aruru Gilgamıs'ın dostu Enkidu'yu Topraktan yaratmıştır. “ (Veliyev 1988: 28).

K.Veliyev'in araştırmalarında Karabağ'da toprakla ilgili mitoloji ile benzerlikler vardır. Örneğin: “Beş kutsal unsurun en bereketlisi topraktır. Toprağın oluşumu ile bir efsane var: Kara Han Gugu kuşunu gönderdi, git denizin dibinden toprak getir. Kuş getirdi ve toprak meydana geldi. Ülgen insanları topraktan yaratmıştır. Erlik Hanın ocağı ve bacası topraktır. Kırgız efsanesinde denilir: Kara Dağda sellerin topladığı toprak vardı. Güneş Tanrı toprağa can verdi, Türklerin ulu babası Ayata böylece yarandı. 40 sene sonra buraya toplanan topraktan Ayana yarandı. “ (Veliyev 1988: 28)

K.Veliyev'in Elin Yaddaşı, Dilin Yaddaşı kitabında toprakla ilgili ilginç bilgiler vardır: Altaylıların inamına

göre, dağlar ilk insanın tükürdüğü topraktan yaranmıştır. “ (Veliyev 1988: 29)

Aran Karabağ'da Toplanmış Rivayetlerde Toprak Konusu

Karabağ'da her taşın, kalenin, kayanın, dağın, ağacın, çiçeğin, kuşun bir rivayeti vardı. Aynı zamanda toprağın da rivayeti vardır. Örneğin, Bugün Ermeni işkâli altında olan Kelbecer şehrinin Seyitler köyü yakınında Yerleşen Löküm Kalesi hakkında rivayette denilir ki, Kelbecer'in Löküm Kalesinde Lök adlı bir insan yaşıyormuş. O Allah'ı tanımaz, hatta kendisini Allah ilan etmişti. Çok sayıda askeri varmış, hiçbir padişah onu yenemezmiş. Hz. Emir adlı iyi bir insan hücum ediyor, Lök köpek sıfatında kaleden kaçıyor. Hz. Emir onun üzerine kaya atıyor, Lök yarıya kadar yere batıyor... Toprakтан çıkmak istediğinde Hz. Emir geliyor ve der ömür boyu bu toprağın altında azap çek. (Azerbaycan Klasik Edebiyatı Kütüphanesi, 1982: 50)

Burada zalim birisine toprakla azap verilmesi ön plandadır. Toprak dinsizleri, zalimleri sevmez. Çünkü kendisi herkese karşı cömerttir.

Karabağ'ın Fuzuli şehrinin Dilağarda köyünden toplanmış Karı Sarnıcı rivayetinde zalim şah köye geldiğinde herkes korkudan kaçmış, sadece bir koca karı kalmış. Şah ihtiyardan soruyor: Ne istiyorsun? Kadın: Bir sarnıç toprak. Şah onun ne dediğini anlıyor, bütün askerler onun üzerine bir sarnıç toprak döküyor, kadının üzerinde bir tepe oluşur.”

Rivayetin esas gayesi vatanın her taşı, toprağı üstünde mücadeledir. Toprak üstünde yaşayanın namusu, şerefidir. Ölürüz, toprağımızı vermeyiz demektir. O zamandan bura tepeye Karı Sarnıcı derler. (Azerbaycan Klasik Edebiyatı Kütüphanesi, 1982: 53)

Karabağ'ın Terter bölgesinden toplanmış bir rivayette böyle bir hikâye vardır: “Bir ihtiyar kadın bir köprü yaptı. Az geçmeden bu köprüyü sel alıp gider. Kadın her gün gelir, selin götürüp gittiği köprünün yanında gözyaşı döküyor. Bir gün bir nurani dede yaklaşır kadına ve der: -Ağlama, köprünün yeri iyi değil, temeli sağlam değil. Nurani dede nehrin her tarafına bir avuç toprak döker. Bu toprak büyük bir tepe olur, nehir küçülür. Nurani Dede yaşlı nineye: -Şimdi buradan köprü sal. Nehrin kenarındaki toprak tepeleri dönüp gök taş oluyor. Kadın köprüyü bu gök taşların üzerinden salıyor. Kadının sağlığında buraya Karı Köprüsü derler (Azerbaycan Klasik Edebiyatı Kütüphanesi, 1982: 53)

Burada idea yaşlı bir kadının halkına yardım etmesi, uğursuzluğa uğraması değil, yaşlı dedenin eliyle buraya dökülmüş, bu köprüye yardım etmek için onun gösterdiği çabadır ki, o çaba da bir avuç toprağın gücüyle ortaya konulmuştur.

Efsanevi ve Tarihi Şahsiyetler Hakkındaki Rivayetlerde Toprak Konusu

Karabağ'da tarihi şahsiyetler hakkında efsaneler çok, ama bizi en fazla ilgilendiren bu efsanelerdeki toprak konusudur. Örneğin Tomiris hakkındaki efsanenin çeşitli versiyonları değiştirilmiş şekilde konuşulur. Örneğin, Tomiris'le Karabağ'ın Berde kentinde hükümdarlık yapmış Nüşabe arasında benzerlik görüyorlar. Tomiris vatan toprağını korumak için onun bir avucunu düşmana vermemek için oğlunu bile feda ediyor. Nüşabe de toprağını canı kadar sevmiş, onu korumuş.

Karabağ Hanın yegâne kızı şair Ağabeyim İran Şahı Fethali Şaha gelin gidiyor, orada vatan bahçesi (bağı) isimli bahçe saldırır, Bütün toprak Karabağ'dan gelse de orada diktiği Haribülbül çiçeği açmıyor, sonuç bundan ibarettir ki, toprak doğduğu vatanını istiyor. O da canlıdır, vatanın suyunu, rüzgârını, sevgisini, sıcaklığını istiyor.

Ağıtlarda Toprak Konusu

Bostanda taşım ağlar,

Basma, yaprağım ağlar.
Ne kadar sağım, ağlarım,
Ölsem toprağım ağlar.
(Azerbaycan Klasik edebiyatı Kütüphanesi, 1982: 123)

Fıkralarda Toprak Konusu

Behlül Danende fıkraları çok meşhurdur. Bu fıkraları Karabağ'da çok bilir ve anlatırlar. Karabağ'da anlatılan Behlül Danende fıkralarından biri de "Satıyorum" isimli fıkradır. Bu fıkroda Behlül yol kenarında oturup üç top toprak satıyor. Soruşanda der: Bu birinci toprağı alıp zengin, zalim adamlara itibar edenin başına dök; ikinci topu soysuzdan para borç alanın başına dök; üçüncü top toprağı tanımadığı adama sır verenin başına dök.

Bu fıkranın didaktik yönü çok güçlüdür. Behlül toprağın değerini bildiği için onu kullanarak didaktik fikrini insanlara iletmiştir.

Atasözlerinde Toprak Konusu

Karabağ'da yaşayan insanların dilinde hep atasözleri vardır. Neredeyse her olaya bir atasözü denilmektedir. Örneğin;

- Toprak bir kuştur, elden verdin, bitti, senin değil, uçar gider.
- Toprak der: -Sen bana ter ver, ben sana zer verim."
- Toprağı düşen ter kızıl olup sana döner.
- Toprak der yüzüm kara olsa da senin yüzünü ağartacağım.
- Toprağın içi sırla doludur, sen onu eli toprakta olandan soruş.. (Dağlık Karabağ, Fuzuli kenti, Horadiz kasabası, Yakup Muradov, emekli, 70 yaş)
- Toprak der:- Vur beni, yedirdim seni
- Toprak kimi bereketli ol ki, herkes seni sevsin.
- Toprağı baksan bağı, bakmasan dağı olur.
- Toprağı bak demişler.
- Kim toprakla uğraşırsa aç kalmaz.
- Onların toprağı bir yerdendir (Aran Karabağ, Daşburun kasabası, Naile Kahramanova, emekli, 81 yaş)

İnançlarda Toprak Konusu

- Nevruz semenisini toprağı gömerler, toprak kutsaldır diye.
- Annenin sütü fazla ise onu sağıp ağacın dibindeki temiz toprağı döker.
- Toprağı sıcak su dökerken bismillah derler, toprak korkmasın.
- Toprağı sıcak su dökerken -Şeytan balalarını götür kaç derler.
- Ölüyü bahçede yıkarken onun yıkandığı yerde gül eker, geceler mum yakarlar, çünkü o toprak mukaddestir anlamında. (Ağca Eliyeva, Kubatlı kendi, Akara kasabası, 73 yaş, emekli)

Yeminlerde Toprak Konusu

- Toprak hakkı.
- Toprağı kurban olum.
- Elimde tuttuğum bu toprağı yemin ediyorum.(Nüşabe Muradova, Aran Karabağ, Fuzuli kendi, Horadiz kasabası, 67 yaş)

Yasaklarda Toprak Konusu

- Mezardan toprak alıp eve getirmezler.
- Toprağa söymeşlar (yani küfür etmezler)
- Ölü toprağını kimin sırtına döksen mutsuz olur.
- Teze gelinin ve yeni doğmuş bebeğin üzerine ölü toprağı getirmeşler.
- Toprağı kargımazlar.
- Toprağı mundarımalar. (Gülmar Rüstemova, Aran Karabağ, Beylegan kenti, 61 yaş)

Toprağa Sevgi Konusu

- Allah'ım bu toprağı bana çok görme.
- Sağken özüm, ölseş toprağış ağlar senin için.
- Allah'ım bana toprağışda rahat ölüm ver.
- Toprağa canım kurban.
- Toprağı sev ki, o da seni sevindirsin.
- Sen toprağa bir verirsın, o sana yüz verir.
- Toprağı öp, okşa ki, o da seni öpsün.
- Toprağa elini vurduğunda Bismillah de.
- Toprağı öp başının üstüne koy.
- Toprağa dua et...
- Topraktan halalık ister. (Dağlık Karabağ, Fuzuli şehri, Abbashan Abbashanov Rahmetli olmuş, sağlığışda yazmıştış).

Alkışlarda Toprak Konusu

- Toprak kadar ömrün olsun.
- Toprak kadar aziz ol.
- Toprağışın bereketli olsun.
- Bu toprakta gayim kadim ol.
- Toprak kadar ebedi yaşa.
- Allah'ım, bu toprağı bize çok görme. (Kifayet Aliyarova, Öğretmen, Aran Karabağ, Beylegan kenti, 64 yaş)

Kargışlarda Toprak (Yani Bedduada) Konusu

- Başına toprak dökülsün.
- Boyun toprağa batsın.
- Boyunu toprağa sokayım.
- Sırtın toprağa düşsun
- Toprağışda baykuşlar ulasın.
- Toprağışın düşmana kalsın.
- Gözünü toprak örtsün.
- Elin toprakta, karnın aç olsun.
- Mezardaki toprağışda dikenler bitsin.
- Gözün topraktan doymasın.

Sonuç

Halk kültüründe toprak hakkında okuduğumuz, dinlediğımız malzemelerden çıkan sonuç bundan ibarettir ki, gerçekten insanın doğumundan başlayıp ölümüne ve ölümünden sonra da onun yanında her zaman toprak vardır. Toprak insanın en yakın arkadaşı, sırdaşı dert yoldaşı, yol yoldaşıdır. Onu giydirir, yedirir,

yaşatır, ebediyete kavuştuğunda son menzili yine topraktır. Toprak hakkında yazılanları, söylenenleri incelediğimizde bir daha onun değerini, kıymetini, kutsallığını derk ettik. Bu araştırmada toprak hakkında bilgileri okurlarla paylaşmayı düşündük.

Kaynakça

- Aliyev, İgrar (1989) *Dağlık Karabağ*. Elm Y.Bakı
Azərbaycan Klasik Edebiyatı Kütüphanesi, I cilt (1982) Elm Y.Bakı
Gorki, Maksim (1935). *Şura Edebiyatının Vazifeleri*. Azernesr Y.Bakı
Göyüşov, Reşit (1993) *Karabağ'ın Geçmişine Seyahat*. Azernesr Y. Bakı
Karabağ: Folklor Da Bir Tarihtir. I cilt (2012) Folklor Enstitüsü Y. Bakı
Karabağ: Folklor Da Bir Tarihtir. 2. cilt (2012) Folklor Enstitüsü Y. Bakı
Karabağ: Folklor Da Bir Tarihtir. 3 cilt (2012) Folklor Enstitüsü Y. Bakı
Veliyev, Vagif (1970) *Azərbaycan Şifahi Halk Edebiyatı*. ADU neşriyatı Y. Bakı
Veliyev, Kamil (1988) *Elin Yaddaşı, Dilin Yaddaşı*. Gençlik Y. Bakı

Söyleyiciler:

- Mahmudov Sadi*
Hüseynova Dilgüşe
Mahmedov Famil
Abbashanov Abbashan.
Alyarova Kifayet
Aliyeva Agca
Kahramanov Aliş
Kahramanova Naile
Muradova Melek
Muradova Nüşabe
Muradov Yakup